

In gesprek met Karel Davids

‘Wij zijn nr. 1 van één van de vele kleinere vakken, zal ik maar zeggen.’

Karel, ik val maar gelijk met de deur in huis: economische geschiedschrijving, in Nederland, waarin zijn wij goed of waarin zijn wij zwak? Of zijn wij alleen maar goed of alleen maar zwak? Een hele algemene vraag, ik overval je ermee, ik zie het.

Waarin zijn wij goed? Nou, wij zijn goed in het feit dat wij internationaal gericht zijn; veel internationaler dan vroeger. Misschien is dat de invloed van het Posthumus Instituut, maar over een breed front zijn wij economisch-historici internationaal zeer actief. En daarbinnen zijn natuurlijk ook weer verschillende groepen — ik wil niet zeggen richtingen — waarvan de één met dit bezig is of in dit sterk is, en de ander weer in iets anders. Denk aan het project betreffende de reconstructie van de nationale rekeningen, waarvan de deelnemers internationaal ook heel toonaangevend zijn. Je hebt ook groepen mensen die meer met de institutionele kant van de economische geschiedenis in de vroegmoderne tijd bezig zijn en daar redelijk sterk in zijn. En er zijn natuurlijk bepaalde specialismen waarin wij, haast vanouds, behoorlijk vooraanstaand zijn. Zeegeschiedenis bijvoorbeeld, of bedrijfsgeschiedenis. Laten we ook de ecologische geschiedenis ofwel de milieugeschiedenis niet vergeten. Daarin is Nederland relatief sterk en vooraanstaand.

En waarin zijn wij niet zo goed?

Misschien hebben we minder dan vroeger opwindende debatten onder economisch-historici onderling. Mogelijk was dat vroeger meer het geval. De laatste grote discussie was natuurlijk het debat over de industrialisatie. Heb je het trouwens alleen over economische geschiedenis of ook over sociale geschiedenis?

We hebben het over economische geschiedenis, en als de sociale geschiedenis daar op de een of andere manier mee verbonden is, mag het ook over sociale geschiedenis gaan.

In de jaren zeventig, begin tachtig, had je naast het industrialisatie-debat ook nog de levendige discussie over de sociale stratificatie. In beide gevallen ging het over Nederland in de negentiende eeuw en de relatie tussen de industrialisatie en de sociale stratificatie. Maar echt grote zwakten, ik kan ze moeilijk verzinnen. Heb je misschien wat suggesties waarop ik kan reageren?

Je speelt de zwarte piet naar mij!

Je hebt er misschien een voorbeeld van?

Nou nee, ik denk wel dat je een paar zwakke punten zou kunnen ontdekken. Ik denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van het vak in termen van leerstoelen en studenten.

58

Ja, ik zat natuurlijk primair te denken aan de inhoudelijke ontwikkeling. Je hebt gelijk dat er in zoverre een discrepantie is tussen wat er inhoudelijk wordt gepresteerd en wat inhoudelijk interessant is; en de aantrekkingskracht die het op mensen van buiten heeft anderzijds. Wat dat betreft is het waar dat de interesse voor, om het maar zo te zeggen, de pure economische geschiedenis sowieso veel kleiner is geworden. Als er interesse is voor economische en sociale geschiedenis, dan is die vaak ook wat meer gericht op de sociaal-culturele kant dan op de zuiver economische kant. Hier zit ook nog een paradox. Voor degenen die het beoefenen is het allemaal heel interessant wat er nu aan het gebeuren is, maar naar buiten toe heeft het toch in aantrekkingskracht ingeboet, dat is waar.

Wij denken hier altijd aan factoren als cijferangst als verklaring voor de minder florissante toeloop van studenten, maar misschien is dat vooral een Amsterdamse zaak, dat zou best kunnen. Dat weet ik niet, wij trekken in elk geval wel weinig economen, en de integratie met de theoretische economie en de statistiek, die zou ook wel wat hechter kunnen. Misschien was dat vroeger wel iets beter.

Nee, ik denk dat er toch niet zoveel verschil met vroeger is. Wel was het vakgebied natuurlijk veel sterker vertegenwoordigd in de Economische Faculteiten; nu is het bijna verdwenen. Bij de Vrije Universiteit zit ik nog wel structureel in de Economische Faculteit. Geschiedenis is er nog steeds een verplicht onderdeel voor de economiestudenten, maar dat leidt niet tot een hele grote stroom van economiestudenten richting economische geschiedenis, in de zin dat ze daarin doorgaan met het onderzoek. Er is misschien één economiestudent in de vijf jaar of zo die zich echt in economisch-historisch

onderzoek specialiseert. Wat dat betreft is de toevloed van mensen die een hele grondige basis hebben in de economische theorie en statistische benaderingen, praktisch opgedroogd. Binnen de Letterenfaculteit is de belangstelling voor een meer theoretische benadering ook veel kleiner dan twintig jaar geleden.

Maar er is toch een zekere paradox, zoals je het zelf net hebt genoemd. Aan de ene kant stukt de toevloed van studenten, die bijvoorbeeld in Amsterdam in de jaren negentig behoorlijk groot was, dus hoofdvakstudenten economische en sociale geschiedenis, en aan de andere kant is er een aantal pluspunten te noemen, dat heb je net zelf al gedaan.

Er is toch een trend. Het afnemend aantal studenten is volgens mij ook niet typische Amsterdams, niet typisch Nederlands zelfs, maar ook internationaal. Je hoort het ook van mensen in het buitenland dat economische geschiedenis veel minder trekt dan vroeger. Met uitzondering van een paar plaatsen waar het een hecht verankerd specialisme is, zoals in Californië. Zo zijn er nog een paar, maar bij een heleboel instellingen in het buitenland is de aantrekkingskracht ook verminderd en is economische geschiedenis ook weer meer opgegaan in economisch-sociale geschiedenis of een nog bredere benaming. Dat is inderdaad een verschil met vroeger.

Maar je bent toch optimistisch?

Ja, ik ben wel optimistisch. In die zin dat ik het in deze omstandigheden op zich ook wel een goede ontwikkeling vind dat economisch- en sociaal-historici elkaar weer wat meer zijn genaderd en dat je ook vanuit die onderlinge samenwerking weer meer kan doen; niet alleen met zijn tweeën, economisch- en sociaal-historici, maar ook met verwante specialisten. Bijvoorbeeld aan de VU werken we vrij nauw samen met mensen van Architectuurgeschiedenis op het gebied van stadsgeschiedenis en dan breng je allebei bepaalde invalshoeken mee. Waren wij nu puur economisch-historisch gebleven dan was zo'n samenwerking weer veel moeilijker geweest dan nu we een breder profiel in de richting van de sociale geschiedenis hebben gekozen.

Nu is het niet voor niets dat ik jou deze zeer algemene vraag voorleg. Als ik naar je wetenschappelijk werk van de laatste decennia kijk, zie ik dat je je met heel veel verschillende onderwerpen hebt beziggehouden. Wat is eigenlijk je belangrijkste specialisme of zijn ze je allemaal even lief? Je doet aan zee-geschiedenis, je doet aan de Rotterdamse brandweer, risicobestrijding, dierengeschiedenis.

Dat wisselt in de loop van de jaren. Kijk, sommige zijn constanten, maar dat komt voor een deel ook omdat je telkens weer gevraagd wordt om bepaalde

publicaties te doen op het terrein waarop je een zekere reputatie hebt gekregen; bijvoorbeeld op dat van de zeegeschiedenis. Dat zijn gebieden waar ik op zich weinig nieuw onderzoek doe. Andere terreinen hebben eigenlijk steeds meer mijn belangstelling gekregen.

Ik ben ooit eens begonnen met de navigatietechniek, maar van daaruit ben ik steeds meer de richting van de technische geschiedenis in het algemeen opgegaan. Daar doe ik wel veel meer onderzoek in en dat is een terrein dat mij ook zeer dierbaar is, mede ook omdat je van daaruit nog weer verder kan verbreden. Ik wil nu ook meer onderzoek doen naar de relatie tussen religieuze geschiedenis en techniekgeschiedenis. Op die manier kan je ook weer een andere invalshoek kiezen voor de techniekgeschiedenis en ook weer de link leggen buiten je eigen vakgebied.

Nu heb je bijna een groot boek klaar, Rise and fall of Dutch technological leadership. Daarin vind je technologie, economie en cultuur. Dat is dus inderdaad heel erg breed. Maar ik neem aan dat je er toch een bepaalde toespitsing in aanbrengt?

60

Het kernelement van het boek, dat ook in de hoofdtitel staat, is het verschijnsel dat ik aanduid als het technologische leiderschap van Nederland in een bepaalde periode. En ik heb een lang tijdsperspectief gekozen, omdat je dan zowel het voorspel daarvan kunt analyseren als het geleidelijk verminderen van de betekenis daarvan. De piek van het technologische leiderschap, die je met verschillende criteria kunt meten, ligt natuurlijk in de zeventiende, begin achttiende eeuw. Ik probeer op de eerste plaats het bestaan van dat verschijnsel aan te tonen. Verder hoe omvangrijk het is geweest en ik geef aan dat het op zich een interessant probleem is, want datzelfde verschijnsel is in meer landen op bepaalde momenten in de tijd voorgekomen. Je kunt vergelijkingen maken met andere landen die gedurende korte of langere tijd een technologisch leiderschap hebben bezeten. Ik probeer dat aan te tonen en vervolgens te laten zien dat dat op zich ook weer belangrijk is geweest voor de economische ontwikkeling van de Republiek, de relatie tussen technologie en economie, om dan vervolgens te verklaren waarom het technologische leiderschap is opgekomen en waarom het op een gegeven moment weer is verdwenen. Dat is een vraag die je volgens mij niet louter economisch kunt beantwoorden. Het gaat om de relatie als geheel, de relatie tussen economie, politiek, cultuur, wetenschap en techniek. Zo probeer ik al die elementen samen te voegen.

Kies je daarbij ook nadrukkelijk, zoals in je oratie, voor een institutioneel uitgangspunt?

Ja, als ik kijk naar de context waarin die technische ontwikkeling plaatsvindt, die zou je de institutionele context kunnen noemen, maar dan opgevat in een tamelijk brede betekenis. Dat probeerde ik ook aan te geven in mijn oratie, namelijk dat de institutionele context ook eigenlijk weer een heleboel lagen heeft. Tot en met wat de diepste laag is, de laag van de ideologieën en de diepere lagen van kennis, de laag van normen en waarden die uiteindelijk ook weer de technische ontwikkeling voor een deel beïnvloedt, en langs die weg uiteindelijk ook weer de economische ontwikkeling.

Is het een vorm van integrale geschiedschrijving?

Dat zou weer te pretentiefus zijn natuurlijk. Ik zou het een vorm van probleemgerichte geschiedschrijving noemen, maar waarbij ik de grenzen om het probleem op te lossen niet te nauw trek. Wat dat betreft ben ik wat minder snel geneigd om te zeggen nou, hier hebben we de grenzen van de economische geschiedenis bereikt, de rest moeten andere historici maar oplossen. Zoals ik het zie, begin je met een probleem dat heel direct te maken heeft met de economische geschiedenis en probeer je het zoveel mogelijk uit te diepen, ook voorbij de grenzen van de eigenlijke economische geschiedenis. Dus tot in de sfeer van de wetenschap of tot in de sfeer van de religie toe.

61

Zijn er collega's die je beïnvloed hebben in deze opvatting, in dit denken? Leermeesters?

Wat die probleemgerichte benadering betreft, ben ik toch ook weer in zekere zin een leerling van Dik van Arkel.⁷ Dus dat is één inspiratiebron en de andere inspiratiebron, voor zover het om het ambachtelijk, empirisch onderzoek gaat, is mijn andere promotor Jaap Bruijn.⁸ Wat dat betreft bouw ik in zekere zin, met een groot woord, voort op het werk van mijn beide promotoren.

Nog even terug naar de wetenschap, in het bijzonder economie, en religie. Hoe zie je die relatie?

Waar ik nu aan begonnen ben, maar dat is nog wel in de beginfase, is een onderzoekslijn waarbij het uitgangspunt het bekende probleem is waarom Europa technisch vooropgelopen zou hebben vanaf de Middeleeuwen vergeleken met andere delen van de wereld. White heeft als een van de eersten

⁷ Emeritus-hoogleraar Sociale Geschiedenis UL.

⁸ Emeritus-hoogleraar Zeegechiedenis UL.

een spraakmakend verband gelegd tussen techniek en bepaalde kenmerken van het christendom in Europa. Er zijn allerlei debatten omheen ontstaan, en wat mij daarbij altijd opvalt is dat die debatten toch weer beperkt zijn, in die zin dat ze vaak een theologische kant op gaan. Dat er dan wordt gekeken naar wat er precies in de Bijbel staat en in hoeverre dat dan zou kunnen verklaren wat in Europa zus en zo gebeurd is. En dat het eigenlijk vaak weinig empirische inhoud bevat en bovendien dat die hele discussie ook nog steeds tamelijk eurocentrisch is, dus dat het bijna als vanzelfsprekend wordt opgevat dat inderdaad Europa ooit in die tijd technisch voorop liep en dat dus het Christendom daar een belangrijke verklarende waarde zou hebben. En ik denk dat een van de eerste dingen die je zou moeten doen om weer een stap verder te komen in het debat, is de vergelijking verbreden. Dus niet alleen naar de technische ontwikkeling van Europa kijken maar ook naar de technische ontwikkeling in andere delen van de wereld en in hoeverre je dat dan kunt koppelen aan de religieuze context. Ik ga er daarbij wel vanuit dat het nu eenmaal ook een gegeven is, ongeacht hoe je verder over religie denkt, dat tot ver in de negentiende eeuw religie voor het overgrote deel van de mensen sowieso een heel belangrijk kader in hun hele leven was. En dat het eigenlijk heel moeilijk voorstelbaar is dat je zo'n belangrijk aspect van de geschiedenis als de technische ontwikkeling helemaal los van de religieuze context zou kunnen verklaren. Mijn doelstelling is dus dat debat op die manier te verbreden; door de competitieve perspectieven te verbreden, door veel concreter te kijken op welk niveau, op welke manieren je dan een relatie zou kunnen leggen tussen religie en techniek. Of dat bijvoorbeeld zit in religieuze organisaties; of in de manier waarop religie verspreiding van kennis bevordert. Er zijn verschillende mogelijkheden die tot nu toe eigenlijk nauwelijks serieus onderzocht zijn.

Het noemen van religie en ook ideologieën — die termen heb je daarnet ook al even gebruikt — dat zet mij op het volgende punt: je bent verbonden aan de Vrije Universiteit, dat is een bijzondere universiteit. Hoe komt een mens daar terecht? Ben je gereformeerd?

Het is natuurlijk wel een associatie die mensen vaak maken: hij is van de VU dus hij zal wel gereformeerd zijn, daarbij vergetend dat een heleboel historici die aan de VU werken of nog van katholieken huize zijn of daar ooit van geweest zijn. Dat geldt ook voor mij.

Werkt dat door in je werk, want dat is natuurlijk de hamvraag eigenlijk die ik wil stellen.

Dat hoeft niet bij iedereen door te werken, maar bij mij wel. In zoverre dat ik dit soort vragen, waar we het nu even over gehad hebben, toch altijd

belangrijk ben blijven vinden, zonder dat ik ze altijd in die mate in mijn werk heb kunnen stoppen, als ik het nu met mijn nieuwe onderzoek wil. Bijvoorbeeld, in een onderzoek naar de wetenschappelijke navigatietechniek kun je, om het maar even kort te formuleren, natuurlijk wat minder religie stoppen.

Maar ik ben in elk geval ook dat niveau van de ideeën en ideologieën buiten de pure economie altijd belangrijk blijven vinden, ook al zit dat niet altijd in mijn werk of in mijn publicaties. De vragen die daar aan de orde komen, ben ik altijd belangrijk blijven vinden, en die wil ik nu ook weer wat meer met het nieuwe project aan de orde stellen dan ik in de afgelopen jaren deed. Ook in dat boek over de technische wetenschap zit alweer wat meer religie dan in andere boeken, maar bijvoorbeeld ook in mijn boek over dieren en de Nederlanders ging een deel van het onderzoek over de relaties tegenover dieren en de religieuze achtergrond van mensen.

Zou de VU iets meer kunnen doen aan het profileren van het confessionele karakter? Ik kwam er eigenlijk op doordat ik verschillende keren, ook bij jou geloof ik, in promotiecommissies van de VU heb gezeten. Voorafgaande aan de promotie wordt er een stukje uit de Bijbel afgerafeld. Ik moet zeggen dat dat op mij een beetje dezelfde indruk maakt als het bidden en danken voor het eten: het blijft toch eigenlijk aan de oppervlakte.

63

Je laakt het ritueel. Op zich is het al wel opmerkelijk dat deze elementen in een promotieritueel voorkomen. Dat zie je aan andere universiteiten niet. Om te beginnen is het alleen al belangrijk dat je een omgeving hebt waar een bepaald soort vragen niet al a-priori afgekapt wordt, omdat men veronderstelt: we zijn hier neutraal en dat soort vragen moet je niet binnen de universiteit aan de orde stellen; dus religieuze vragen, zingevingvraagstukken, die horen hier niet thuis. Zoals je daartoe bij andere instellingen waarschijnlijk eerder geneigd zal zijn.

Maar aan de VU kun je dat argument niet gebruiken. Het is iets wat te maken heeft met de grondslag van de universiteit, waar dus ook over gedebatteerd mag worden, waar soms dus ook universiteitsbreed aandacht aan wordt besteed, doordat er bijeenkomsten over worden georganiseerd. De VU heeft ook een officiële universiteitspastor die dan een stichtelijk woord spreekt, waarbij de gehele gemeenschap geacht wordt aanwezig te zijn. Maar een andere manier waarop je dat natuurlijk ook in je universitaire streven kunt proberen te verwezenlijken, en dat wordt ook geprobeerd, is om dit soort vragen aan de orde te stellen in het normale onderwijs, deels via structurele cursussen, zoals standaard een cursus filosofie, waar natuurlijk ook weer een relatie wordt gelegd met dit soort vragen. We hebben een waarden- en nor-

menproject gehad, en ik denk dat je het ook op een gegeven moment binnen de keuze van je onderwerpen, in je eigen onderwijs naar voren kunt brengen. En dat gebeurt bij Geschiedenis aan de VU natuurlijk ook in die zin dat Religiegeschiedenis of Religie en Cultuur een van onze zwaartepunten is in het onderzoek en onderwijs. Ik zie hier dus op zich ook weer een mogelijkheid voor een vak als dat van ons, economische en sociale geschiedenis, om daar ook weer een relatie mee te leggen.

Dan heb je al iets gezegd over een nieuwe onderzoekslijn die je zou willen uitstippelen. Wil je je aansluiten bij bepaalde debatten die op het ogenblik gaande zijn, of geloof je niet dat er nog anderen zijn die zich op dat terrein zouden willen wagen?

64 Vanuit de economische geschiedenis denk ik niet, maar je kunt wel op andere manieren links leggen met debatten die gaande zijn. Dit terrein en deze lijn zijn op zich natuurlijk ook belangrijk in het kader van de toenemende betekenis van de global history, en dit is ook typisch een aspect waar je eigenlijk automatisch een breder globaal perspectief moet toepassen. Juist met die global history zijn steeds meer mensen bezig. Er zijn debatten in opkomst en ik denk dat dit ook een van de aspecten is die je juist binnen dat kader aan de orde kunt stellen. Wat dat betreft geldt dan ook weer, in het begin zijn misschien weinig mensen ermee bezig, maar hoe meer er mee gewerkt wordt hoe uitdagender gedachten daarover ontwikkeld worden.

Nu zijn er al weer zo veel dat het bijna modieus is.
Nou, dat is denk ik overdreven.

Iedereen doet aan globalisering tegenwoordig.
Iedereen neemt misschien de term in de mond, maar het aantal mensen dat serieus, zowel in onderzoek als onderwijs, er mee bezig is, is denk ik alweer een stuk kleiner.

Wie zijn dat die we serieus moeten nemen op dit ogenblik?
Eén van de serieuze netwerken op dit gebied, is natuurlijk het netwerk dat zijn basis heeft in Londen, het Global History Network. Dat heeft een serie conferenties op touw gezet, waarbij ook nadrukkelijk geprobeerd wordt om vergelijkingen te maken tussen verschillende delen van de wereld, met name Europa en Azië. En ook tussen verschillende aspecten, dus niet alleen pure, zuivere economische aspecten qua ontwikkeling, maar ook de relatie economie en politiek door het thema imperialisme, en het thema kennisontwikkeling en cultuur. Dus wat dat betreft is het ook een tamelijk breed georiënteerd netwerk, zowel naar specialismen die daar bij elkaar komen als

geografisch in de zin dat er zowel China-specialisten in zitten als Europa-specialisten als India-specialisten en noem maar op.

Wat mijzelf betreft: bij mijn oratie en een tijdlang daarna, was ik natuurlijk ook zelf wel heel sterk georiënteerd op Nederland, maar mede door het boek dat nu bijna af is, ben ik ook zelf steeds comparatiever geworden en doe nu daarin eigenlijk steeds een stap verder, zonder dat ik op zich dat institutionele perspectief wil verlaten. Alleen, ik ben nu geneigd om eigenlijk het juist breder te willen bekijken dan alleen gericht op Nederland.

Wij hebben het tot nu toe eigenlijk vooral over onderzoek gehad en niet zoveel over onderwijs.

Zoals elders is de belangstelling van studenten het meest gericht op de meest recente periode van de politieke geschiedenis. Economische geschiedenis is steeds minder populair geworden.

Mag je concluderen dat de economische geschiedenis over zijn hoogtepunt heen is?

Ja, zeker als je het vergelijkt met rond 1980 is dat nu duidelijk het geval. Wij zijn nummer één van één van de vele kleinere vakken, zal ik maar zeggen.

Waar meet je dat aan af?

Toen deden meer mensen het hoofdvak Economische en Sociale Geschiedenis en meer mensen schreven scripties op ons terrein. Dan kom je ook — waar we het over hadden aan het begin van dit interview — terecht op het punt dat het karakter van economisch-sociale geschiedenis toen ook nog veel meer kwantitatief was en meer puur economisch-sociale geschiedenis was dan tegenwoordig. Tegenwoordig kun je voor sommige onderwerpen nog steeds behoorlijk wat studenten trekken, mits je het niet als een puur economisch-sociaal college opvat.

Wij geven bijvoorbeeld ook een college dat elke keer weer behoorlijk wat studenten trekt, over de maatschappelijke ontwikkeling van de Verenigde Staten. En onder die noemer kan je allerlei dingen stoppen, van economische ontwikkelingen via milieugeschiedenis tot politiek en cultuur. Dat is een voorbeeld van een onderwerp dat behoorlijk wat studenten trekt, omdat het dus niet te puur economisch-sociaal is. En dat geldt denk ik voor meer onderwerpen, als je ze breder maakt en er ook andere aspecten in stopt dan puur economische en puur sociale, dan is de aantrekkingskracht groter dan wanneer je dat zuiver op de titel van economische en sociale geschiedenis doet.

Je hebt nog niks gezegd over het N.W. Posthumus Instituut, onze landelijke onderzoeksschool.

Het is een succesverhaal, maar de dreiging zit er natuurlijk in dat onderzoeksscholen als zodanig in een moeilijke positie komen te zitten, omdat alle faculteiten zich steeds meer willen profileren met eigen instituten. Terwijl vanuit het vak en ook vanuit het onderzoek bekeken, het natuurlijk ontzettend nuttig is dat er zoiets als het Posthumus Instituut is en dat je op die manier veel meer kunt bereiken, veel meer kunt samenwerken, nationaal, internationaal, dan je als afzonderlijk groepje esg-mensen in een bepaalde faculteit zou kunnen. Wat dat betreft zou het natuurlijk het mooiste zijn als onze onderzoeksschool toch weer meer armslag kreeg. Ik ben bang dat dat er niet in zit.

Dus daar ben je eigenlijk wat pessimistisch over, aan de ene kant kun je toch wel wijzen op heel wat positieve resultaten...

Ik denk dat daar juist de paradox zit. Zolang ik denk aan de inhoudelijke ontwikkeling van het vak, denk ik dat het goed tot uitstekend gaat, maar als je kijkt naar de externe factoren in de zin van aantrekkingskracht op bredere groepen studenten of als het gaat om institutionele voorwaarden, zoals een eigen onderzoeksschool, dat de toekomst er dan minder rooskleurig uitziet.